

ΑΜΙΛΚΑ Σ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
(Γεν. Γραμματέως Επιτροπῆς ἑορτασμοῦ Ἀποστόλου Παύλου)

Ο ΚΟΠΟΣ ΤΟΥ*

(«Εἰδότες ὅτι ὁ κόπος ἡμῶν τῆς
ἀγάπης οὐκ εἰς κενὸν ἐγένετο»)

(Α'. Κορινθ. ιε'. 58
Α'. Θεσσαλ. α'. 3, γ'. 5)

I

Ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι εὐτυχεῖς, διότι σὰς προσεκάλεσαν εἰς τὸν μέγαν αὐτὸν ἀναμνηστικὸν ἑορτασμὸν τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς Ἑλλάδα καὶ τοῦ πρώτου ἀκούσματος τῆς «Καινῆς Διδαχῆς» περὶ τῆς θρησκείας τοῦ «Ἀγνώστου Θεοῦ» ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἀπὸ τοῦ ὑψηλοτέρου θήματος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πρὸς τὴν Εὐρώπην καὶ τὸν κόσμον δλόκληρον.

Μὲ βαθυτάτην δὲ συγκίνησιν ἀπευθύνομαι πρὸς ὑμᾶς, εὐλαβεῖς ξένοι προσκυνηταὶ τῶν ἰχνῶν τοῦ Μεγάλου Ἀποστόλου, διότι ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως μας, ἡ περίφημος ἑμιλία αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου συνδέεται ἀπ' εὐθείας μὲ τὰς ὀλίγας αὐτὰς ἀσθενεῖς λέξεις, τὰς ὁποίας ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ τούτου σὰς ἀπευθύνω καὶ μὲ τὰς ἰδικὰς σας σκέψεις καὶ τοὺς ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ διαλογισμοὺς σας τῆς ἐπισήμου ταύτης στιγμῆς. Ἐκείνη ἀπηυθύνετο πρὸς τοὺς ἀγνοοῦντας καὶ ζητοῦντας τὸν ἄγνωστον, «εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὖροιεν» (Πράξ. ιζ'. 27), αὐτοὶ δὲ προέρχονται ἀπὸ τοὺς γνωρίσαντας καὶ εὐρόντας Αὐτὸν καὶ ἀπὸ τοὺς ἐπακολουθοῦντας τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ (Α'. Πέτρου, δ'. 21) καὶ ἀπὸ τοὺς ἐμβαθύνοντας εἰς τὰ βαθύτατα,

* Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τῇ 29ῇ Ἰουνίου 1951 ἐπὶ τῇ 1900ῇ ἐπετείῳ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς Ἑλλάδα.

ἀλλὰ καθαρὰ νάματα τῆς χριστιανικῆς σκέψεως καὶ ἰδεολογίας καὶ τοὺς ζῶν-
τας καθόλου τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν.

Τὸ τότε κοινὸν τῶν Ἀθηνῶν, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν τῶν ἐποχῶν,
δὲν ἀπῆχεν ἴσως καὶ πολὺ ὡς πρὸς τὴν σκέψιν καὶ τὴν πολιτισμένην ἀντίλη-
ψιν τῆς ζωῆς τοῦ σημερινοῦ κοσμοπολιτικοῦ κοινοῦ, πρὸς τὸ ὅποιον ἔχω τὴν
τιμὴν νὰ ὀμιλῶ σήμερον.

Ἡ κατὰ πάντα ἑλληνικὴ ἀπάντησις τῶν Ἑλλήνων τοῦ Ἀρείου Πάγου
πρὸς τὸν Παῦλον «ἀκουσόμεθά σου καὶ πάλιν» (Πραξ. ιζ'. 33), μὲ ἄμεσον
μάλιστα ἀποτέλεσμα τὸν προσηλυτισμὸν εἰς τὴν νέαν θρησκείαν τοῦ Ἀρεοπα-
γίτου Διονυσίου, ἐνδεικτικὴ τῶν εὐγενῶν διαθέσεων καὶ τῆς σοφῆς καὶ φρονί-
μου ἀνάγκης ἀφομοιώσεως τῶν ὑψηλῶν λόγων, δὲν ἀφίσταται καὶ πολὺ τῆς
σημερινῆς κριτικῆς χριστιανικῆς σκέψεως, ἥτις ἐν πολλοῖς ἐπηρεαζομένη ἀπὸ
τὰ ἰσχυρὰ ρεύματα τῆς παλαιότερας καὶ νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ τοῦ σημε-
ρινοῦ τρόπου τῆς ζωῆς, προσπαθεῖ νὰ θεολογήσῃ κατὰ τρόπον συμβιβαστικὸν
πρὸς τὰς ἐξ αὐτῆς δημιουργηθείσας συνθήκας, χωρὶς ὡς τότε ἀπόλυτον προσο-
χὴν καὶ ἐμμονὴν εἰς τὸ «ἐν» τοῦ Χριστοῦ, «τοῦ ὁποίου ἐστὶ χρεῖα» (Λουκ.
ι'. 42).

Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, βαθύτατα χρεῶσται τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, διότι
ἐχρησιμοποίησε τὴν γλῶσσαν μας διὰ τὴν πρώτην ἐξαγγελίαν τῆς Καινῆς
αὐτοῦ Διδαχῆς, διότι ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν θημάτων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Κορίν-
θου καὶ τῆς Βεροίας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἐφέσου καὶ τῆς
Ἀντιοχείας ἐκήρυξε πρὸς τὸν κόσμον δλόκληρον τὸν ἐσταυρωμένον Χριστὸν
καὶ διότι ἐπὶ 1900 ἔτη ἐκαρποφορήσαμεν πλουσίως εἰς χριστιανικὴν ζωὴν,
χρηματίσαντες, κατὰ τὴν διπλὴν τῆς λέξεως ἔννοιαν, μάρτυρες τοῦ ὑπὸ τοῦ
Παύλου κηρυχθέντος Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἴμεθα εὐτυχεῖς, διότι διὰ τῶν ἑορτῶν
αὐτῶν ἠθελήσαμεν νὰ ἐκφράσωμεν τὴν θαυτάτην μας ταύτην εὐγνωμοσύνην
πρὸς τὸν Παῦλον διὰ πάντα ταῦτα καὶ νὰ ἐπιβεβαιώσωμεν, ὅτι τοῖς ἴχνεσιν
αὐτοῦ ἐπκκολουθήσαντες, καυχώμεθα—κατ' ἀνθρώπον λέγοντες ὡς ἐκεῖνος—
διὰ τὰ διὰ τὸν Χριστὸν παθήματα καὶ ἐπιτεύγματα τῆς φυλῆς μας.

Εὐγνωμονοῦμεν λοιπὸν τὸν Παῦλον διὰ τὴν πλουσίαν χριστιανικὴν ζωὴν
τῶν 19 αἰωνῶν, διὰ τὰς ἐκλάμψεις τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος,
ὡς τοῦτο ἐκφαίνεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν θεολογίαν, διὰ τὴν ἐν πλῆθυσιν καὶ
αἵμασι πολλοῖς πλουσίαν χριστιανικὴν μας ζωὴν, τὴν εἰς νέφη δλόκληρα μαρ-
τύρων ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἐκφαινομένην, καὶ διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν
μας μεγαλειότητα, τὴν ἐν τῇ φύσει αὐτῆς μαρτυροῦσαν τὴν ἰσχυράν, ἀδιάλει-
πτον καὶ ἀδιάκοπον πρὸς τὴν πρωτογενῆ τοῦ Παύλου Ἐκκλησίαν συνοχὴν
καὶ συνέχειαν.

Μετ' εὐχαριστήσεως δὲ πολλῆς καὶ πεποιθήσεως πρὸς τὴν ἀγάπην σας,
πολλαχῶς κατὰ τοὺς τελευταίους τοῦτους χαλεπούς χρόνους πρὸς ἡμᾶς ἐκδη-
λωθεῖσαν, σᾶς προσεκαλέσαμεν νὰ καταστήτε κοινωνοὶ τῆς χαρᾶς μας, τὴν

ὅποιαν καὶ μετὰ πρόσφατον μάλιστα σκληρὰν δοκιμασίαν τῆς χριστιανικῆς μας πίστεως καὶ τῶν ἑλληνικῶν μας ἰδανικῶν, ἐκδηλοῦμεν σήμερον, καταθέτοντες πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ θεοῦ Παύλου, ὡς ἐλάχιστον φόρον τῆς τιμῆς καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης μας, ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν μας τῶν συμπληρωθέντων 19 αἰώνων.

Τὴν δισχιλιετῆ αὐτὴν περίπου ζωὴν, τὴν προσφέρομεν μὲ ὁλόκληρον τὸ περιεχόμενόν της, πλούσιον ἀληθῶς, ὡς τὸ τοῦ Παύλου, «ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις, ἐν ἀγνότητι, ἐν γνώσει, ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι, ἐν πνεύματι ἀγίῳ, ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ, ἐν λόγῳ ἀληθείας, ἐν δυνάμει Θεοῦ διὰ τῶν ὀπλῶν τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας· ὡς πλάνοι καὶ ἀληθεῖς, ὡς ἀγνωστοὶ καὶ ἐπιγινωσκόμενοι, ὡς ἀποθνήσκοντες καὶ ἰδοὺ ζῶμεν, ὡς παιδεύομενοι καὶ μὴ θανατούμενοι, ὡς λυπούμενοι· αἶψα δὲ χαίροντες, ὡς πτωχοὶ πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες, ὡς μηδὲν ἔχοντες καὶ πάντα κατέχοντες». (Β' Κορινθ. στ'. 5—10).

Πάντα ταῦτα ὑπεμεύαμεν καὶ ὑπομένομεν χάριν τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἐπουρανοῦ πνεύματος, τὸ ὅποιον ἐλάβομεν παρὰ τοῦ Παύλου, ἀδιαίρετον Τριάδα προσκυνοῦντες, δι' ἣν, σώσασαν ἡμᾶς πίστιν, «εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον».

Σὰς προσεκαλέσαμεν νὰ συνεορτάσητε μαζί μας, ἐν μέσῳ τῶν εἰσέτι καπνιζόντων ἐρειπίων μας, τῆς πτωχείας καὶ ἀθλιότητός μας καὶ τοῦ πόνου μας διὰ τὰ ἀπαχθέντα παιδιὰ μας καὶ τοῦ ἀμετρήτου ἀριθμοῦ τῶν θυμάτων μας, μὴ αἰσχυρόμενοι διὰ τὴν δυστυχίαν μας, ἀλλὰ καὶ χαίροντες ἐν τοῖς παθήμασί μας «τοῦ νῦν καιροῦ», διότι «δὲν εἶναι ἄξια ταῦτα πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν» (Ρωμ. η' 18) καὶ διότι ἐκρατήσαμεν τὴν ὁμολογίαν, μὴ ἀφήσαντες πάντα ταῦτα νὰ ἐπηρεάσουν τὸν χριστιανικὸν μας χαρακτήρα καὶ τὴν ἑλληνικὴν μας φιλοτιμίαν, εἰς τὰ ὅποια πάντοτε καὶ ἀδιαλείπτως ἐμμένομεν. Οὕτω δὲ ἐθεωρήσαμεν ὅπως φυσικὸν ὅτι καὶ ὑμεῖς θὰ συμμερισθῆτε τὴν χαρὰν μας διὰ τὴν ἔμμονον μαρτυρίαν μας εἰς τὴν διπλὴν ἐλευθερίαν, τὴν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς χριστιανικῆς μας ἰδεολογίας.

Ἐπιτρέψατέ μας δέ, εὐλαβεῖς ξένοι προσκυνηταί, νὰ καυχώμεθα ἐν Κυρίῳ—κατὰ Παῦλον—ἐν ταῖς θλίψεσί μας, διότι πιστεύομεν μετ' αὐτοῦ ὅτι «ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει». (Ρωμ. ε' 3—5) καὶ διότι «εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μας καυχησόμεθα» (Β'. Κορινθ. ια'. 30), «ἔταν γὰρ ἀσθενοῦμεν, τότε δυνατοὶ ἐσμεν» (Β'. Κορινθ. ιδ'. 10).

Τὸ κήρυγμα τοῦ Παύλου διὰ τὸν ἀγνωστον τότε Θεόν, σπαρὲν παρ' ἡμῖν ἐφύτρωσε καὶ ἀνεπτύχθη καὶ πλουσίως ἐκαρποφόρησε. Διότι διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἑλληνικῆς θεολογίας τῆς κλασσικῆς χριστιανικῆς ἐπο-

χῆς ἀνεπτύχθησαν τὰ βασικά δόγματα τῆς θρησκείας μας, τὰ ὁποῖα εἶναι σήμερον πολυτίμον καὶ ἀναφαίρετον κτήμα ἔλων ἡμῶν, ἐνουμένων διὰ τούτων ἀχωρίστως, παρὰ τὰς διαφορὰς καὶ διαιρέσεις μας. Διὰ τῆς ἑλληνικῆς κυρίως Ἐκκλησίας τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς, εἰς τε παλαιότεραν καὶ εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν, διεδόθη τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ θέρμη τῆς ἀγάπης Του εἰς Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν, ἡμεῖς δὲ χάρις κυρίως εἰς αὐτὰ ἐγενόμεθα ἄχρι τοῦ νῦν μαρτυρικά προπύργια καὶ προμαχώνες κατ' ἐπανάληψιν κατὰ τῆς λυσσώδους μανίας τῶν ἐπαπειλούντων μὲ ἐκρίζωσιν τὸν ἑλληνοχριστιανικὸν πολιτισμὸν, ὅστις διακρίνει τοὺς ἀληθῶς πολιτισμένους λαοὺς καὶ τοῦ παρόντος, ἀλλ' ἀσφαλῶς καὶ τοῦ μέλλοντος.

Ἄλλ' ἐνῶ ἐν Κυρίῳ καυχώμενοι καὶ τιμῶντες τὸν Παῦλον ἐξαίρομεν τὴν παρ' ἡμῖν καρποφόρον καὶ πλουσίαν ζωὴν τῶν 1900 ἐτῶν κατὰ πάσας τὰς ἐκδηλώσεις αὐτῆς φανερωθεῖσαν, ἐπιθυμοῦμεν νὰ σᾶς διαβεβαιώσωμεν, ἀγαπητοί μας ξένοι, ὅτι εἴμεθα πλήρως γνώσται καὶ θαυμασται τῆς ἀναλόγου πολυτίμου καὶ καρποφόρου χριστιανικῆς ζωῆς, ἣ ὁποῖα ἐξυφάνθη καὶ ἀνεπτύχθη ἀπὸ τῶν πλησιεστέρων ἡμῖν ἀκτῶν τῆς Δύσεως, μέχρι καὶ τῶν βορειοτάτων ἐσχατιῶν τοῦ Δυτικοῦ κόσμου, καθ' ἕλον τοῦτο τὸ διάστημα τῶν 19 αἰῶνων.

Ἀληθῶς δ' οὐδαμῶς ἀγνοοῦμεν, ἀλλὰ καὶ οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ὑποτιμῶμεν ἔναντι τῆς ἰδικῆς μας καρποφορίας, τὴν μαρτυρικὴν ἐν ἀρχῇ διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν εἰσέτι ἀπολίτιστον δυτικὴν Εὐρώπην διὰ πλησμονῆς μαρτύρων τῆς πίστεως· τὴν μετέπειτα ἐξάπλωσιν καὶ στερέωσιν αὐτῆς διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν θαυμαστῶν ἐκείνων μοναχῶν ἱεραποστόλων καὶ ὀργανωτῶν τῶν δυτικῶν Ἐκκλησιῶν· τὴν δι' αὐτῶν κυρίως ἀνάπτυξιν τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τῆς ἀφετηρίας τῶν σπουδαίων μοναχικῶν κέντρων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξεπορεύετο ἡ νέα χριστιανικὴ ἰδεολογία καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν ζωὴ τὴν ἐνωρίτατα ἀρξαμένην καὶ κατὰ τοὺς προγενεστέρους μεσαιωνικοὺς χρόνους εἰς ἀληθινὰ πνευματικὰ ὕψη ἐξαρθεῖσαν μυστικὴν καὶ ἐμβριθεστάτην σχολαστικὴν θεολογίαν, εἰς τὰς ὁποίας τόσα ὀφείλονται διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς χριστιανικῆς ἐπιστήμης καὶ σκέψεως· τὴν σπουδαίαν ἐκκλησιαστικὴν χειραγώγησιν καὶ διαπαιδαγώγησιν τῶν λαῶν τῆς Δύσεως διὰ τῶν σκοτεινότερων περιόδων τῶν μέσων χρόνων πρὸς τὰ φωτεινὰ ἐδάφη τῆς Ἀναγεννήσεως· καὶ οὐδὲ τὸ παράπαν ὑποτιμῶμεν τὴν ἀξίαν τῆς μεγάλης θρησκευτικῆς ἐπαναστάσεως τῆς Δύσεως τοῦ 16ου καὶ τοῦ 17ου αἰῶνος, ἣ ὁποῖα ὅσον καὶ ἂν κατακρίνεται ἀπὸ στενωτέρας ἐκκλησιαστικῆς ἐπόψεως, δὲν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι καὶ ἀναγνωρίζεται πηγὴ καὶ ἀφετηρία σπουδαίων πνευματικῶν ἐξελίξεων καὶ ἀνωτέρας θρησκευτικῆς ζωῆς ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων, βαθύτατα συγκινομένην ἀπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ ἐν τῇ Εὐαγγελίῳ λόγου τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν βασικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὁποίου τὴν σημαντικωτέραν συμβολὴν ἔχει πάντοτε ὁ παρ' ἡμῶν ἔλων ἑορταζόμενος Ἀπόστολος.

Σπουδαίως λοιπὸν ἐκαρποφόρησεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς σπορᾶς τοῦ Παύλου καὶ εἰς δλόκληρον τὸν δυτικὸν κόσμον, τὸν τε παλαιότερον καὶ νεώτερον, τὸν τε περιωρισμένον ἐν Εὐρώπῃ καὶ τὸν ἐκτεταμένον εἰς τὰς μεταγενεστέρως ἀνακαλυφθείσας καὶ ἐξερευνηθείσας ἡπείρους τῆς Ἀμερικῆς, καὶ τῆς Ἀσίας ἔπειτα καὶ Ἀφρικῆς. Διὰ τοῦτο κοινὴ εἶναι ὄλων ἢ ἐκδήλωσις τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Παῦλον, διότι κοινὴ εἶναι ἡ πηγὴ τῆς θρησκείας μας, κοινὴ ἡ ἀφετηρία τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς, κοινὴ ἡ ἔμπνευσις καὶ τὰ ἐλατήρια τῆς ζωῆς χριστιανικῆς μας ὑποστάσεως, κοινὴ τέλος, ἀκριβῶς σήμερον, ἡ ἐκεῖθεν ἐμπνεομένη καὶ ἐνθαρρυνομένη προσπάθεια ὄλων μας, ἡ ἐναντίον τῶν ἀντιθέων καὶ ἀντιχρίστων δυνάμεων, ἡ πανταχόθεν ἐκδηλουμένη πρὸς διατήρησιν καὶ διάσωσιν τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ μας πολιτισμοῦ, δι' ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὰς ἐπερχομένας γενεάς. Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ἄλλως, ἐφ' ὅσον πάντες εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν πιστεύομεν Χριστὸν καὶ ἔχομεν ἐνσυνείδητον πεποιθήσιν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεώς μας, κατὰ Παῦλον καὶ Ἰωάννην πιστεύοντες εἰς τὴν τελικὴν νίκην τῆς εἰς Χριστὸν πίστεώς μας, διότι «ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα ὑπὲρ πᾶν ὄνομα» (Φιλ. 6'. 10) καὶ διότι «οὐκ ἔστιν ἕτερον ὄνομα ὑπὸ τὸν οὐρανὸν δεδομένον ἐν ἀνθρώποις, ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς» (Πράξ. 8'. 13) καὶ «ἐν ᾧ πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς» (Φιλ. 6'. 10—11) καὶ συνεπῶς διότι ἡ θεβαία νίκη ἢ νικῆσουσα τὸν κόσμον εἶναι ἡ πίστις ἡμῶν (Α' Ἰωάν. ε'. 4).

II

Ἄλλ' ὡς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὸ μεταίχμιον Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, εἰς τὸ ὅποιον σήμερον εὕρισκόμεθα καὶ τὸ ὅποιον ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τοῦ κηρύγματος τοῦ Παύλου εἰς τὸν δυτικὸν κόσμον, διὰ νὰ ἴδωμεν ἐγγύτερον τὴν πρώτην ἐξέλιξιν τῆς νέας πίστεως καὶ τῆς χριστιανικῆς μας ζωῆς.

Βεβαίως τὸ κήρυγμα τοῦ Παύλου ἀκουσθὲν ἐδῶ ἐν Ἑλλάδι εὔρεν ἑδαφος καλῶς καλλιεργημένον ὑπὸ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ καθόλου πολιτισμοῦ.

Ἡ ἔξαρσις παρὰ τῶν ἐλλήνων σοφῶν τῆς ἀθανασίας καὶ συνεπῶς, ἔστω καὶ μερικῶς, τῆς ἀξίας τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὡς καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀξίας τῆς ἀρμονίας τῶν ἀρετῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀπετέλει ἀρίστην προπαρασκευὴν διὰ τὸ ἀνοιγόμενον διὰ τοῦ Παύλου νέον στάδιον ἐξελιξεως τῆς χριστιανικῆς πλέον ἑλληνικῆς ἰδεολογίας καὶ ἔμπνευσεως.

Τὸ ἑλληνικὸν κοινόν, ἔνεκα κυρίως τοῦ λόγου τούτου, ὅταν ἤκουσε τὴν Καινὴν Διδαχὴν τοῦ Παύλου, καίτοι ἐκ πρώτης ὄψεως ἐνόμισεν αὐτὸν «σπερ-

μολόγον» καὶ «ξένων δαιμονίων καταγγελέα» καὶ τινες μάλιστα ἐξ αὐτῶν οὐδαμῶς ἀπεδείχθησαν φειδωλοὶ εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν χλευήν των (Πραξ. ιζ'. 16—34), ἐν τούτοις τὸ ἑλληνικὸν τοῦτο κοινόν, ὡς «εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαιροῦν ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον» ἀντέδρασεν ἀπλῶς μὲ τὸ ἑλληνικώτατον, ὡς ἐλέχθη καὶ πλήρες ἐννοίας «Ἀκουσόμεθά σου καὶ πάλιν», ἔναντι τῆς ἀντιδράσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ κοινοῦ, τὸ ὁποῖον ἀπήντησε μὲ τὸ ξίφος καὶ τὸν ρωμαϊκὸν πέλεκυν εἰς τὸν διδάσκοντα τὴν νέαν Religio Illicita καὶ εἰς τὸν ἀμαρτάνοντα κατὰ τῆς Majestas Imperatoris. Ὁ Παῦλος καὶ οἱ Ἕλληνες ἀπολογηταὶ ἠδύναντο γὰρ δισχυρίζονται ὅτι εἰλικρινῶς προσηύχοντο ὑπὲρ τοῦ ρωμαίου αὐτοκράτορος, ὡς ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας ὑπερεχούσης, ἤρουντο ὅμως γὰρ ἀναγνωρίσουν αὐτὸν ὡς ἄλλον θεὸν ἐπὶ τῆς γῆς διὰ τὸ παντοδύναμον τῆς θέσεως καὶ ἐπιβολῆς του, ὅπερ ἐκλόνιζε τὰ θεμέλια τῆς ρωμαϊκῆς αὐθεντίας, ἣτις δὲν ἐδέχετο ἀντιρρήσεις καὶ ἀμφισθητήσεις, ἔστω καὶ λεπτομερειακάς, ὅταν ἡ Ρώμη ὠμίλει (Roma locuta est).

Τί δὲ γὰρ εἴπωμεν περὶ τῆς ὑποδοχῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Παύλου κηρυττομένης νέας διδασκαλίας, παρὰ τῶν εἰσέτι ἀπολιτίστων φύλλων τοῦ δυτικοῦ κόσμου, τῶν ἔξω εἰσέτι ἱσταμένων τῆς ἐπιρροῆς καὶ ἐπιδράσεως τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης :

Ἀκριβῶς ὅμως διὰ τοὺς λόγους τούτους ἡ Καινὴ Διδαχὴ τοῦ Παύλου κατενόηθη ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐγένετο ἀποδεκτὴ οὐχὶ μόνον, ὡς κακῶς πιστεύεται, μεταξὺ τῶν ἀπλοϊκῶν καὶ τῶν πτωχῶν καὶ ἐμπεριστάτων τῆς ζωῆς, ἀλλὰ λίαν ἔνωρίς καὶ μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως εἰς τρόπον, ὥστε φιλόσοφοι κύρους κατὰ τὰς πρώτας προσπαθείας τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ οὐ μόνον ἐδέχθησαν τὴν νέαν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ ἐνσυνειδήτως ἀφωμοίωσαν αὐτὴν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν σκέψιν καὶ διὰ τοῦτο ἀπελογήθησαν σθεναρῶς καὶ εἰλικρινῶς ὑπὲρ αὐτῆς. Οὗτοι κατέδειξαν εἰς τοὺς Ρωμαίους Αὐτοκράτορας, τοὺς κατὰ στενὴν νομικὴν ἀντίληψιν ἐξετάζοντας τὴν θέσιν τῆς νέας θρησκείας, ὅτι αὐτὴ δὲν ἦτο ἐντελῶς ξένη πρὸς τὴν πρὸ Χριστοῦ ἔθνικὴν φιλοσοφίαν, τὴν διὰ τοῦ σπερματικοῦ λόγου κατὰ πολὺ πλησιάσαν πρὸς τὴν πλήρη διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀποκάλυψιν τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας, διὸ καὶ οὗτοι ἀνεκέρυσσαν τοὺς Ἕλληνας φιλοσόφους ὡς πρὸ Χριστοῦ χριστιανούς, σκέψιν ἐπανερχομένην ἐπιμόνως, οὐ μόνον εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γραμματεῖαν τῶν 19 αἰώνων, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐκκλησιαστικὴν τέχνην, τὴν τε παλαιότεραν καὶ μεταγενεστέραν.

Οὕτως ὁ χριστιανισμὸς ἐπολιτογραφήθη, οὕτως εἶπειν, ἐν τῇ ἑλληνικῇ περιβάλλοντι καὶ πρὶν ἀκόμη τοῦ περιφήμου διατάγματος τῶν Μεδιολάνων, ἀν. δ' ἡ Ἑλλάς δὲν ἦτο καὶ αὐτὴ τότε ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, δὲν θὰ ὑπῆρχον ἴσως καὶ οἱ μάρτυρες κατὰ τοὺς γνωστούς ῥωμαϊκοὺς διωγμούς, παρὰ τοὺς ὁποίους, ἡ πνευματικὴ ἐξέλιξις τοῦ χριστιανισμοῦ οὐδὲ πρὸς στιγμὴν ἔσταμάτησεν. Ἡ βασικὴ ἀνάπτυξις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἑλλη-

νική Ἀνατολή εἰς οὐδέν προσέκοψε, προοδευτικῶς ἐμφανίζουσα τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν, ἐξυψηρετοῦσαν τὸ νέον κήρυγμα, ὡς δεικνύουν τὰ μεγάλα ἑλληνικὰ θεολογικὰ ὀνόματα τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων, ἀπὸ τοῦ Ἰουστίνου καὶ Ἀθηναγόρου καὶ Ὀριγένης, μέχρι τῶν μεγάλων θεολογικῶν σχολῶν καὶ τάσεων τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Ἐδέσσης. Ἡ μετὰ τοὺς διωγμοὺς ἐποχὴ παρουσιάζει ἀνετωτέραν τὴν προσπάθειαν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας διὰ τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, οὕτω δ' ἐμφανίζεται κατὰ τὸν λεγόμενον χρυσοῦν αἰῶνα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἢ πλειὰς τῶν μεγάλων Ἑλλήνων θεολόγων Πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, οἵτινες καταυγάζουν μὲ τὸ ἀπλετον φῶς τῆς σοφίας των τὸ στερῆμα τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν θεολογικῶν αὐτῆς δογμάτων, διὰ θαυμασίας ἀπὸ δημοκρατικῆς ἐπόψεως ὀργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ διὰ τῆς ὑπερόχου ἀναπτύξεως τῆς πλουσίας λατρείας της, μὲ κορωνίδα τὴν δημιουργίαν τῶν ὑπερόχων συστημάτων τῆς θείας λειτουργίας, ὧν οἱ θεσσαυροὶ τώρα μόλις ἤρχισαν ἀνακαλυπτόμενοι ὑπὸ τῶν σοφῶν τῆς Δύσεως.

Βεβαίως ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλός μου, ὁ πολὺς Harnack, ὀρθῶς δισχυρίζετο ὅτι ὁ ἐξελληνισμὸς τοῦ χριστιανισμοῦ ἐγένετο εἰς θάρος τῆς ἀνοθεύτου χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ἀποκαλύψεως. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἢ διὰ τῆς συμβολῆς τῆς ἑλληνικῆς σοφίας δημιουργηθεῖσα καὶ ἀναπτυχθεῖσα θεολογία μας, διὰ τῶν πλουσιῶν καὶ πολυδαιδάλων διαλογικῶν τῆς ἐρευνῶν καὶ κατευθύνσεων, μικρὸν κατὰ μικρὸν καὶ ἀσυνεισθήτως μᾶς ἀπεμάκρυνε τῆς ἀπλότητος καὶ ἀφελότητος τῆς καρδίας τῶν πρώτων χριστιανῶν, τῆς ἀκλονήτου δηλ. πίστεως καὶ τῆς γνησίας χριστιανικῆς ζωῆς. Ἡμεῖς δὲ οἱ θεολόγοι ὀφείλομεν νὰ γνωρίζωμεν τοῦτο καλῶς, πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ταλανισμοῦ τοῦ Παύλου, ὅτι ἔστιν ὅτε «δὲν νοοῦμεν μῆτε ἃ λέγομεν, μῆτε περὶ τίνων διαθεβαίουμεν» (Α'. Τιμ. α' 7).

Ἄλλ' ἂν ἐξ ἄλλου, ἢ Καινὴ Διδαχὴ τοῦ Παύλου δὲν ὑπεστηρίζετο τόσον σπουδαίως ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καὶ δὲν διήρχετο διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐργαστηρίου τῆς σκέψεως, θὰ ἠδύνατο νὰ δισχυρισθῇ τὴν θέσιν της ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἰσχυρῶν ρευμάτων τῶν φιλοσοφικῶν ἀντιθέσεων, ὡς ταῦτα ἀνεπτύχθησαν κατὰ καιροὺς κατὰ τὴν δισχιλιετῆ περίπου περίοδον τῆς χριστιανικῆς ἱστορίας, ὡς τὴν δισχυρισθῆ; Πῶς δὲ, ἂν δὲν ἐδοκιμάζετο φιλοσοφικῶς, ὡς ἐδοκιμάσθη, θὰ ἠδύνατο ἀφόδως σήμερον νὰ τονίξῃ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὴν ἀπλότητα τῆς πίστεως καὶ τὴν ἀφελότητα τῆς καρδίας; Ἀναμφιβόλως τὰ στοιχεῖα διὰ τῶν ὁποίων ἐδοκιμάσθη ἢ χριστιανικὴ διδασκαλία κατέστησαν αὐτὴν ἱκανὴν νὰ ἀντιστῇ κατὰ τὸν δισχιλιετῆ περίπου ἀγῶνα, συγχρόνως δὲ τῇ παρέχουν τὴν δύναμιν καὶ τὴν δυνατότητα νὰ εἰσέρχεται εἰς τὴν ἐντὸς ὀλίγου ἀρχομένην νέαν χιλιετηρίδα τῆς ἱστορίας της μὲ δλας τὰς τιμὰς καὶ μὲ δλον τὸ κύρος, τὰ ὁποῖα τὴν καθιστοῦν ἱκανὴν ν' ἀντεπεξέλθῃ εἰς τοὺς νέους πνευματικὸς ἀγῶνας, οἱ ὁποῖοι ἀκολουθοῦν καὶ οἱ ὁποῖοι θὰ εἶναι ἴσως

μειζονος δξύτητος και σκληρότητος και τοιοῦτοι, ὁποῖους ἡμεῖς σήμερον οὐδὲ κἀν νὰ ὑποπτευθῶμεν δυνάμεθα. Ὡς ὁμως ἡ μέχρι τοῦδε πείρα ἀπέδειξε, μετὰ θετικότητος δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι θὰ ἀντεπεξέλθῃ και πάλιν νικηφόρος, διότι τὸ τελικόν και ἀήττητον ὄπλον δὲν εἶναι ἡ γνώσις, ἀλλ' ἡ πίστις.

Ἡ διαρρέουσα δισχιλιετῆς περίοδος εἶναι σχετικῶς μικρὰ και ἀσήμαντος και δὲν εἶναι μικροτέρα, ἐπὶ τὸ ἀπλοϊκώτερον, τῆς ζωῆς 19 μόλις ἀνθρώπων, ὅστινες ἐπὶ 100 ἕκαστος ζήσαντες ἔτη, διεδέχθησαν ἀλλήλους εἰς τὴν ζωὴν. Ἀλλ' ἡ περίοδος αὕτη ἡ βραχεῖα εἶναι τόσον πλήρης εἰς σπουδαία, μεγάλα και κοσμοῖστορικῆς σημασίας γεγονότα, μεταβολὰς και ἐξελίξεις, ὥστε ἀσφαλῶς δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βέβαιον μέτρον κριτηρίου τῆς χριστιανικῆς ἀντοχῆς. Ὁ διεξαγόμενος δὲ σήμερον λυσσαλέος ἰδεολογικὸς ἀγών, ὅστις οἰοεὶ ἀποκαλυπτικὴν ἐμφάνισιν ἔχει και ὡς συνεπακολουθήματά του τοὺς ὑπὲρ νοῦν ἀπαισίους πολέμους και τὰς ἀκαταστασίας τῆς ἐποχῆς μας, συνετέλεσε περισσότερον παντὸς ἄλλου εἰς τὴν ἀνάληψιν τῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως, ὥστε ν' ἀναγνωρίσῃ αὕτη τὸ κατάντημα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ἀντιπαλαίοντος και ἀντιπαλαμωμένου, ἔτι δὲ ἀσχάλλοντος ἐκ τῶν περὶ δευτερεύοντα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον φιλονεικιῶν και διαιρέσεων τῶν χριστιανῶν και αἰσθανομένου, ὡς ἐκ τούτου, τὴν ἀνάγκην τῆς δημιουργίας ἐνιαίου χριστιανικοῦ μετώπου πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς πάλης κατὰ τῶν ἀρχῶν και ἐξουσιῶν και τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου (Ἐφεσ. στ'. 12). Τὸ μέτωπον τοῦτο ἐδημιουργήθη ἤδη, και πᾶσαι αἱ χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι ἀνανήφουσαι συσπειροῦνται ἀνευ ἐξαιρέσεως περὶ τὴν σημαίαν τῆς ἀγάπης, και διὰ τοὺς βλέποντας εἶναι ἐκτὸς ἀμφισθητήσεως, ὅτι ἡ ἀφ' ἡμῶν ἀρξαμένη ἤδη νέα περίοδος τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος και τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας θὰ εὕρῃ ὑπὸ τοὺς ἀρίστους οἰωνοὺς ἠνωμένην τὴν χριστιανωσύνην και συμπαγῆ ἔναντι οἰασθήποτε προσπαθείας τοῦ ἀντιχρίστου, ἡ ὁποία θὰ θραυσθῆ ὀριστικῶς κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦδε ἀρχομένην περίοδον τῆς ἐνότητος. Ἡ λεγομένη Οἰκουμενικὴ κίνησις, ὡς ἐνωτικὴ προσπάθεια ὄλων ἀνεξαιρέτως τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων, ἀποτελεῖ σήμερον πραγματικὸτητα ἀποτελεσματικὴν και ὁ σημερινὸς παγχριστιανικὸς ἑορτασμός, ὅχι ὑπὸ τὴν μορφήν συνεδρίου ἢ συσκέψεως ἢ ἐπιστημονικῆς συζητήσεως, ἀλλ' ὑπὸ τὴν μορφήν ὁμοφώνου παγχριστιανικῆς ἐκδηλώσεως τῶν πρὸς τὸν θεῖον Ἀπόστολον αἰσθημάτων και τῆς διαδηλώσεως τῆς ἀποφάσεως ἀπαρεγκλήτου ἐμμοῆς ὄλων μας, ὅπουδήποτε και ἂν ἀνήκομεν, ὑπὸ τὴν αἰωνίαν ἠγεσίαν τοῦ Χριστοῦ και Κυρίου, ἀποτελεῖ τὴν ὠραιότεραν συμβολικὴν εἰκόνα τῶν προσεχῶν μελλοντικῶν ἐξελίξεων. Τοῦτο πληροὶ χαρὰς, θάρρους και βεβαίας ἐλπίδος τοὺς ἀληθεῖς ὁπαδοὺς τοῦ Χριστοῦ και τοῦ ὑπηρετοῦ Του Παύλου, περὶ τῆς προσεχοῦς και ἀπολύτου πραγματοποιήσεως τῆς τοῦ Κυρίου προφητείας και ἐπιθυμίας και ἐπιταγῆς ὅπως πάντες ἡμεῖς ἐν ἑσμὲν ἐν Κυρίῳ (Ἰωάν. ιζ'. 20, 21).

III

Ἄλλ' ἐνῶ διὰ τῶν ὡς ἄνω ἀδρῶν γραμμῶν ἐδώσαμεν γενικωτέραν πως εἰκόνα τοῦ κατὰ τὸ διάστημα τῶν 1900 ἐτῶν δημιουργηθέντος ἔργου ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Παύλου τεθέντων θεμελίων, ἀξιον καὶ δίκαιον εἶναι διὰ παρομοίων, ἔστω γενικωτέρων, ἀλλ' ἀδρῶν γραμμῶν νὰ προβάλωμεν τώρα καὶ τὴν σκιαγράφην τοῦ μεγάλου Ἀποστόλου, ἵνα καὶ διὰ τοῦ ἀσθενοῦς τούτου σκιαγραφήματος διαισθανθῶμεν ἐν μέσῳ ἡμῶν ζωντανὴν τὴν ὑπέροχον ταύτην προσωπικότητα τοῦ χριστιανισμοῦ.

Βεβαίως καὶ ἡ ἀπλή αὕτη σκιαγράφησις τοῦ ἑορταζομένου Ἀποστόλου δὲν εἶναι εὐχερές τι καὶ ἀπλοῦν ἔργον. Τοῦτο δὲ δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἀντιληφθῇ τις, ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν τῇ νεωτέρᾳ χριστιανικῇ γραμματείᾳ φιλοτεχνηθέντες σπουδαῖοι πύλακες τοῦ Deissmann, τοῦ Mathew καὶ τοῦ Höltzner, ἵνα τοὺς γνωστοτέρους ὀνομάσωμεν, μόνον ἀμυδρὰν εἰκόνα παρέχουν τοῦ Παύλου. Θὰ χαρῶ ὅμως ἄν, φωτίζων πως ἐντονώτερον τὰς τρεῖς κυρίας πλευρὰς τῆς προσωπικότητος τοῦ Παύλου, κατορθώσω νὰ ἐπιτύχω τὴν ἔστω καὶ φευγαλέαν ἐντύπωσιν τῆς μετὰ τοῦ Παύλου ἐν μέσῳ ἡμῶν κατὰ τὴν σιγμὴν ταύτην ἀναστροφῆς, διότι σήμερον δὲν πρέπει ἀπλῶς ν' ἀναμνησθῶμεν τοῦ Παύλου, ἀλλὰ ν' ἀντιληφθῶμεν ἐν μέσῳ ἡμῶν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ καὶ δὴ ζωντανωτέραν καὶ ἐνσυνειδητοτέραν, παρ' ὅτι αὕτη ἐγένετο ἀντιληπτὴ ὅταν οὗτος, ξένος πρὸ 1900 ἐτῶν «ἐν μέσαις Ἀθήναις», περιπατῶν ἠσθάνετο ὅτι «παρωξύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ θεωροῦντι κατείδωλον οὖσαν τὴν πόλιν» (Πραξ. ιζ'. 16) καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου θαυμασίαν σπορὰν «ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν» (Πραξ. ιζ' 33) ἀθροῦδος καὶ σιωπηλῶς διὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ θαυμάσιον αὐτοῦ ἔργον εἰς τὴν Κόρινθον καὶ νὰ ἀφήσῃ τὸ γεώργιον, τὸ ὁποῖον αὐτὸς ἐφύτευσε καὶ ὁ Διονύσιος ἴσως ὁ Ἀρεοπαγίτης ἢ ἄλλος τις ἔπειτα ἐπότισεν εἰς Ἀθήνας, νὰ αὐξηθῇ, ὡς καὶ κατὰ τὴν πεποιθησίν του ἠὲξήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (Α'. Κορινθ. γ' 5 κ. ε.).

Αἱ τρεῖς δ' αὗται κύριαι πλευραὶ τῆς μεγάλης προσωπικότητος τοῦ Παύλου, τὰς ὁποίας ἐξαίρομεν τώρα εἶναι : Παῦλος ὁ ἐκκλησιαστικὸς ὀργανωτής, Παῦλος ὁ θεολόγος καὶ Παῦλος ὁ μυστικὸς τῆς ἀγάπης, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τῆς ἐμφανίσεώς του εἰς τὸν κόσμον καὶ τὰ ὁποῖα θαυμάσια ἐνεχάραξεν εἰς τὸ ἔργον του καὶ τὴν ἀκάματον δρᾶσιν του εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἀφήσας ὡς μνημεῖον αἰώνιον τῆς ἀπὸ τῆς ζωῆς διελεύσεώς του τὸ ἔργον αὐτοῦ «φανερὸν» καὶ διὰ πυρὸς δεδοκιμασμένον καὶ ἀκατάλυτον καὶ «μένον», διότι, ὡς ὁ ἴδιος ἔλεγεν, «ἐπὶ τὸν θεμέλιον Χριστὸν ἐπικαθόδησε χρυσὸν καὶ λίθους τιμίους, οὐχὶ δὲ ξύλα, χόρτον ἢ καλάμην» (Α', Κορινθ. γ'. 11—15).

α') Παῦλος ὁ ἐκκλησιαστικὸς ὁργανωτής :

Πολλὰ ὡς γνωστὸν θεωρεῖται ἀνεπτύχθησαν, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ ἐνετύθεν, περὶ τῆς δρατῆς ὁργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ πολλὰ μέχρι τῆς στιγμῆς διεξάγεται διαλογικὴ συζήτησις περὶ τῆς φύσεως αὐτῆς καὶ τῆς ἰδανικῆς αὐτῆς ἢ πραγματικῆς υποστάσεως. Δὲν πρόκειται θεδαίως νὰ μεταφέρω ἐνώπιον ὑμῶν τώρα ὅλην αὐτὴν τὴν Θεολογίαν καὶ πολὺ ὀλιγώτερον νὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὸ rabies Theologorum ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, τὰς ἐπὶ πλήρει λησοσύγῃ τῆς θρησκείας τῆς ἀγάπης ἀναπτυσσομένης, ἀλλὰ θὰ δώσω μόνον βασικὰς γραμμὰς περὶ τῆς ἐκκλησιαστικότητος τοῦ Παύλου καὶ τῆς ἐκκλησιολογικῆς αὐτοῦ ἀντιλήψεως καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐργασίας, αἱ ὁποῖαι ὡς πιστεύω ἱκανὸν ρίπτουσι φῶς διὰ τὴν ὀρθὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς πρώτης καὶ παρ' αὐτῶν τῶν Ἀποστόλων ὁργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐν πρώτοις ὁ Παῦλος εἶναι ἐκεῖνος εἰς ὃν κυρίως ὀφείλεται ἡ ἀνάπτυξις τῆς εὐρυτέρας ἐννοίας τῆς λέξεως «ἐκκλησία» ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ γλώσσῃ. Διότι οὗτος εἶναι ὁ ὁμιλῶν καὶ ἀναπτύσσων περὶ τῶν τριῶν βαθμίδων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμφανίσεως, ὡς ὀρατοῦ ἐξ ἀνθρώπων συγκροτήματος, δηλαδὴ Ιον) περὶ τῆς «Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ Χριστοῦ», ὑπὸ τὴν ἐννοιαν τῆς ὁργανώσεως, ἧτις περιλαμβάνει πάντας τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας· 2ον) περὶ τῆς τοπικῆς «Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ τῆς οὐσης ἐν Κορίνθῳ, Ἐφέσῳ κλπ.», τῆς περιλαμβανούσης τοὺς ἐν τοῖς τόποις τούτοις πιστούς, καὶ τέλος 3ον) περὶ τῆς «ἐν οἴκῳ Ἐκκλησίας», τῆς περικλειούσης ἔτι, οὕτως εἰπεῖν τοπικώτερον, μόνον τὰ μέλη ἐκεῖνα τοῦ οἴκου, ἅτινα ἐπίστευσαν εἰς τὸν Χριστόν.

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ νοεῖται μὲν παρὰ Παύλῳ κατὰ τὴν γενικωτέραν καὶ θεωρητικωτέραν ἐννοιαν, ὡς ἐν πολλοῖς χωρίοις, ὡς ἴσως ἐν Α'. Κορινθ. ι'. 32, ια'. 22, Ἐφεσ. γ'. 21, Ἐφεσ. α'. 22, 23, Ἐφεσ. γ'. 10, Ἐφεσ. ε'. 23, 24, 25, 27, 29, 33. Κολοσ. α'. 18, 24, Α'. Τιμ. γ'. 15, Ἐβρ. ιβ'. 23, ἀλλ' εἰς πάντα τὰ ἄλλα χωρία τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ εἶναι ὀφθαλμοφανές, ὅτι ὁμιλεῖ περὶ τῆς δρατῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν τμημάτων αὐτῆς ὅλων, (Ῥώμ. ιστ' 1, 4, 5, 16, 23, Α'. Κορινθ. α'. 2, δ'. 17, στ. 4, ζ. 17, ια' 16, 18, 22, ιβ' 28, ιδ'. 4, 5, 12, 19, 23, 28, 33, 34, 35, ιε'. 9, ιστ'. 19, Β'. Κορινθ. α'. 1, η'. 1, 18, 19, 23, 24, ια'. 8, 28, ιβ'. 13, Γαλατ. α'. 2, 13, 22, Φιλιπ. γ'. 6, δ'. 15, Κολοσ. δ'. 15, 16, Α'. Θεσ. α'. 1, β'. 14, Β'. Θεσ. α'. 1, 4, Α'. Τιμ. γ'. 5, ε'. 16, Φιλημ. 2), καὶ περὶ τῆς εὐσταθείας καὶ ἐν πᾶσι εὐπρεπειᾶς αὐτῶν, διὸ καὶ ἐκαυχᾶτο ὅτι ἡ «μέριμνα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν» συνεχῶς τὸν ἀπησχέλει (Β'. Κορινθ. ια' 28). Τί δὲ δὲν λέγει ὁ κῶδιξ, οὕτως εἰπεῖν, τῶν ὑποθηκῶν, τὰς ὁποίας δίδει πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐφέσου (Πραξ. κ'. 17—38) διὰ τὴν κατὰ Χριστὸν ποιμανσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν πρέπουσαν αὐτῆς διακυβέρνησιν :

Ἡ κατάστασις τοῦ Τιμοθέου καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ Τίτου ἐκ μέρους τοῦ ἐμιλοῦν εὐκρινῶς περὶ τῆς διοικητικῆς αὐτοῦ μερίμνης διὰ τὴν εὐστάθειαν τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν. Αὐτὴ δὲ ἡ ἀλληλογραφία αὐτοῦ τί ἄλλο εἶναι ἢ ἀπέδειξεν ὅτι ὁ Παῦλος, ἰδρῶν τὰς Ἐκκλησίας καὶ καθιστῶν ἐπισκόπους πρὸς πρόπουσαν αὐτῶν διοίκησιν, συνεχῶς ἐμερίμνα δι' αὐτάς καὶ ἐφρόντιζεν, ὅπως καὶ αὐτάς ὑποστηρίζει, νεοφύτους οὖσας, καὶ οἰκοδομεῖ εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην, εὐκαίρως καὶ ἀκαίρως ἐν ἀγάπῃ καὶ στοργῇ, ὡς τὴν τῶν Κορινθίων καὶ τῶν Γαλατῶν, καθοδηγῶν αὐτάς εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ὑψίστης τῶν ἐντολῶν διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀλληλοβοηθείας καὶ ἀλληλεγγύης καὶ διὰ τῆς καθιερώσεως τῶν «λογίων», δι' ἃς ἐκαυχάτο καὶ ἐθεώρει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀνατεταυμένην καὶ ἀνεψυγμένην (Α'. Κορινθ. 1στ'. 1, 2, Β'. Τιμ. α'. 16, Φιλ. δ'. 10—20).

Ἀληθῶς δὲ ἡ ποιμαντορικὴ εἰκὼν, τὴν ὁποῖαν ἀποκομίζομεν ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν δρᾶσιν τοῦ Παύλου, εἰς ἅλας καὶ δι' ἅλας τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, τὰς ὁποίας ἴδρυσεν καὶ περὶ ὧν ἐμερίμνησε, καταδεικνύουν ἀνδρα ἐκκλησιαστικὸν ἀληθῶς «ἡγούμενον», ὅστις ὡς ἀξίωμα τῆς ποιμαντορικῆς του μεγαλειότητος διετύπωσε τὰ τέσσαρα ἐκεῖνα βασικά διὰ πάντα ἐκκλησιαστικὸν ποιμένα ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπέδειξεν ἐν τῷ προσώπῳ του ἀπολύτως πραγματοποιήσιμα: 1ον) τὸ «ἐγὼ δὲ ἥδιστα δαπανήσω καὶ ἐκδαπανηθῆσομαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν» (Β'. Κορινθ. 16'. 15), 2ον) τὸ «ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστὸς» (Γαλατ. 6'. 20), 3ον) τὸ «ταῖς χρείαις μου καὶ τοῖς οὖσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐταί» καὶ 4ον) τὸ «ὅτι μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν», ὡς εἶπεν ὁ Κύριος (Πραξ. κ'. 34, 35) καὶ «τοῖς πᾶσι τὰ πάντα γέγονα ἵνα πάντως τινὰς σώσω» (Α'. Κορινθ. 9'. 22), μὲ τὴν τελικὴν ἐπισφράγησιν τοῦ σκοποῦ, τὸν ὁποῖον ὁ ἴδιος δίδει ἐν τῇ παροντρύνσει «ἀπρόσκοποι γίνεσθε καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἑλλῆσι καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ γὰρ πάντα πᾶσιν ἀρέσκων, μὴ ζητῶν τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι. Μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς καὶ γὰρ τοῦ Χριστοῦ». (Α'. Κορινθ. 32, 33 καὶ 1α'. 1).

Τέλος τὰς ἀποσπασματικὰς ταύτας ὑποθήκας συμπληροῦν εἰς τὸ σύνολον αἱ λεγόμεναι ποιμαντορικαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου, αἱ δύο δηλ. πρὸς Τιμόθεον καὶ ἡ πρὸς Τίτον, ἐν αἷς διεξοδικώτατα καὶ συστηματικώτατα ἀναπτύσσει τὸ «πῶς δεῖ εἶναι τὸν ἐπίσκοπον» καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ «πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ, δηλ. ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀναστρέφεσθαι». Ἐδῶ ὁ Παῦλος φθάνει εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἀληθινοῦ, ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον, ἐπιστήμονος ποιμένος, ὅστις ἀφοῦ διέγραψε τὰ στοιχεῖα τοῦ καταρτισμοῦ τοῦ καλοῦ ποιμένος καὶ ὑπέδειξε τὰ πρὸς τὸ ποίμνιον ἐν ἀγάπῃ, στοργῇ, ἀλλὰ καὶ αὐστηρότητι καθήκοντα αὐτοῦ, τονίζει τὰ ἀποτελέσματα τῆς καλῆς ποιμάνσεως, ἧτις ὀδηγεῖ εἰς τὴν σωτηρίαν πάντων τῶν ἀνθρώπων, «οὓς ὁ Κύριος θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν». (Α'. Τιμ. 6'. 4).

Πάντα ταῦτα καταδεικνύουν σαφῶς ὅτι ὁ Παῦλος ὑπῆρξεν ὁ κατ' ἐξοχὴν ποιμὴν καὶ ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ, ὅστις καὶ ἐθεμελίωσε καὶ ἠκοδόμησε καὶ ἐπεξέτεινε καὶ ἐκυβέρνησε τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς οὐδεὶς ἄλλος καὶ κυβερναὺ αὐτὴν ἀκόμη καὶ σήμερον διὰ τῶν λόγων καὶ τοῦ ὑποδείγματός του περιποιησάμενος τέλος αὐτὴν, ὡς καὶ ὁ Κύριος τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Χριστός, τοῦ ὁποίου ἦτο ἀληθὴς μιμητής, διὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ αἵματος καὶ τοῦ μαρτυρικοῦ του θανάτου.

β') Παῦλος ὁ Θεολόγος

Ἄλλ' ἂν ὁ Παῦλος ἦτο εἰς τῶν ἡγεμονικῶν ἀληθῶς ἀνδρῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἦτο συγχρόνως καὶ εἰς τῶν βασικωτέρων θεολόγων τῆς, τοποθετήσας ἀναμφισβητήτως τὰς βάσεις τῆς μεταγενεστέρως θεολογίας ἐν αὐτῇ, αἱ ὁποῖαι κατὰ θεῖαν ἀληθῶς ἐμπνευσιν καὶ ἀποκάλυψιν ἐδόθησαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ζωοποιούσα καὶ σώζουσα πίστις καὶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ὡς γνώσις καὶ θεολογία τῶν διδλίων καὶ τῆς ὑποκρίσεως.

Καὶ πρῶτον ὁ Παῦλος εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις ἐδημιούργησεν ὡς ἔπρεπε τὴν χριστοκεντρικὴν θεολογίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις καθιστᾷ τὸν Χριστὸν ἀπαρχὴν καὶ κέντρον καὶ τέλος τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ θεολογία τοῦ Παύλου ἔχει ἀληθῶς ὡς ἀρχὴν καὶ τέλος τὸν Χριστόν, διότι ἐν Χριστῷ ἀνακεφαλαιοῦνται τὰ πάντα, «τὰ τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ γῆς» (Ἐφεσ. α'. 10), διότι Αὐτὸν ἀνέδειξεν ὁ Θεὸς «ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας Αὐτοῦ καὶ Αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα». (Ἐφεσ. α'. 21, 22), διότι «Αὐτὸς εἶναι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως. . . τὰ πάντα δι' Αὐτοῦ καὶ εἰς Αὐτὸν ἐκτίσται καὶ Αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα Αὐτῷ συνέστησε καὶ Αὐτὸς ἐστὶν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ὃς ἐστὶν ἀρχή, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν Αὐτὸς πρωτεύων» (Κολοσ. α'. 15—19), «τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστὸς» (Κολοσ. γ'. 11), διὸ καὶ παραγγέλλει «πᾶν ὅ,τι ἂν ποιήτε ἐν λόγῳ ἢ ἐν ἔργῳ, πάντα ἐν ὀνόματι Κυρίου Ἰησοῦ» (Κολοσ. γ' 17), διότι «δι' Αὐτὸν τὰ πάντα καὶ δι' Αὐτοῦ τὰ πάντα» (Ἐβρ. 6'. 10). Οὕτως ὁ Παῦλος εἶναι ὁ περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐξάρας τὴν θέσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς κέντρον τῆς καινῆς κτίσεως (Β'. Κορινθ. ε'. 17 καὶ Γ' αλ. στ'. 15).

Ἐφ' ὅσον ὁ Χριστὸς κατέχει τὸ κέντρον καὶ εἶναι ἐν πᾶσιν ἡ ἀπαρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς φύσεως, ἐξ Αὐτοῦ μόνον καὶ διὰ τῆς εἰς Αὐτὸν πίστεως ἐξαρτᾶται ἀπολύτως ἡ ἀληθινὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Ἀληθῶς δὲ μόνον δι' Αὐτοῦ σωθησόμεθα ἀπὸ τῆς ὀργῆς. (Ρωμ. ε'. 10). Ὁ Παῦλος ἐκήρυσσεν ὅτι μόνον ἐὰν «ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν καὶ πιστεύσῃς ἐν

τῆ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἡγειρεν ἐκ νεκρῶν σωθήσῃ» (Ρωμ. ι'. 8, 9). «Αὐτὸς εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν» (Ἐβρ. 6'. 10) καὶ «πᾶσιν ὁ αἷτιος σωτηρίας αἰωνίου» (Ἐβρ. ε'. 10).

Τὸ μέσον λοιπὸν τῆς μοναδικῆς αὐτῆς σωτηρίας εἶναι ἡ πίστις εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ἄνευ τῆς ὁποίας οὐκ ἔστι σωτηρία. Ἄλλὰ ἡ πίστις τοῦ Παύλου κατὰ τὴν κατὰ δάθος καὶ πλάτος ἀνάπτυξιν τῆς καὶ τὴν ἐν μυστικιστικῇ διαλεκτικῇ ἀκριβεῖα ἀνάλυσιν τῆς, δὲν εἶναι ἡ πίστις τῆς γνώσεως, ἀλλ' εἶναι ἡ πίστις τῆς πίστεως, ἡ πίστις τῆς ἐσωτερικῆς πεποιθήσεως, ἣτις ἐσχηματίσθη μετὰ τὴν δραματικὴν ἐπιστροφὴν τῆς Δαμασκοῦ καὶ ἣτις εἶναι ἀποτέλεσμα ὑπερτάτης πρῶτον ψυχικῆς ἀνατάσεως καὶ ἀπολύτου ἔπειτα, μέχρι καὶ τοῦ τελευταίου ἐπακολουθήματός τῆς, μέχρι δηλ. τοῦ θανάτου, διώσεώς τῆς καὶ ἀκολουθίας τοῦ πιστευθέντος. Αὐτὸς ὁ ὀρισμὸς τῆς πίστεως τοῦ Παύλου «ἔστι δὲ πίστις ἐλπίζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων» (Ἐβρ. ια'. 1), ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν θαυμαστὴν ἐπιστροφὴν τῆς Δαμασκοῦ (Πραξ. θ'. 3—19 καὶ Β'. Κορινθ. ιβ'. 1—7), ὡς μάλιστα καθορίζεται κατὰ τὸ περιεχόμενόν τῆς, ὡς πίστις ἀπόλυτος εἰς τὴν σημασίαν τοῦ θανάτου καὶ ἰδίᾳ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ἄνευ τοῦ ὁποίου περιεχομένου ἡ πίστις καθίσταται κενὴ καὶ ματαία· καὶ περαιτέρω ἡ ἀπόλυτος καὶ ἀνυπόκριτος (Α'. Τιμ. α'. 5) καὶ «δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη» (Γαλατ. ε'. 5) πίστις, ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῆς ὁποίας τελειῶς ἐκμηδενίζεται ὁ ἄνθρωπος (Α'. Κορινθ. ιγ'. 2), καταδεικνύουσιν, οὐ μόνον τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν δύναμιν τῆς πίστεως παρὰ Παύλῳ, ὅστις ἀπαξ ἐπιστραφεὶς καὶ πιστεύσας, μένει πιστὸς μέχρι καὶ τῆς τελευταίας λεπτομερείας τῆς ζωῆς του, μέχρι θανάτου, «ζῶν οὐκέτι πλέον αὐτός, ἀλλ' ἐν αὐτῷ Ἰησοῦς Χριστὸς» (Γαλατ. 6'. 20), διότι «ἐάν τε ζῆ καὶ ἀποθνήσκῃ τοῦ Κυρίου ἔστι» (Ρωμ. ιδ', 8) καὶ οὐδενός, μὰ οὐδενός ἄλλου.

Τῆς πίστεως ταύτης τοῦ Παύλου τὸ κύριον περιεχόμενον εἶναι :

α) ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως ἀλήθεια, ἣτις μόνον διὰ μιᾶς Δαμασκοῦ ἦτο δυνατὴ, διότι ἀδυνατεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ μυστήρια τῆς πίστεως ἄνευ ἀποκαλύψεως.

β) ἡ διὰ τῆς ἀποκαλύψεως ταύτης πίστις εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν ἐξ ἀγάπης καὶ δι' ἀγάπης κενωθέντα μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, ἵνα τὸν ἄνθρωπον θεοποιήσῃ,

γ) ἡ πλήρης καὶ ἀπόλυτος ἔνωσις μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ πλήρης προσωπικείωσις τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ του ἔργου,

δ) ἡ ἀκριθῶς διὰ τούτου ἀναντίρρητος καὶ ἀνυπόκριτος πίστις εἰς τὴν μοναδικὴν ἀξίαν καὶ τὴν δύναμιν καὶ θυσίαν τοῦ σταυρικοῦ Του θανάτου καὶ τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν τῆς ἀναστάσεως καὶ τέλος,

ε) ἡ ἐκ ταύτης τῆς πίστεως ἐπιτυγχανομένη σωτηρία, ἣτις εἶναι θεδαία, διότι μετὰ τὴν τήρησίν τῆς καὶ τὴν διάγνωσιν τοῦ δρόμου, μέχρι τοῦ ἐπακο-

λουθήματος και αὐτοῦ τοῦ θανάτου, βέβαιος εἶναι ὁ στέφανος τῆς ἀνταποδόσεως ἐκ μέρους τοῦ δικαιοκρίτου Κυρίου Χριστοῦ (Β'. Τιμ. δ'. 6—8).

Ἡ τοιαύτη θεολογία τοῦ Παύλου, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν βάση τῆς ἀναπτύξεως τοῦ χριστολογικοῦ προβλήματος, τὸ ὅποion συζητηθὲν και λυθὲν παρὰ τῶν μεγάλων Ἑλλήνων Πατέρων και Διδασκάλων, καθωρίσθη ὀριστικῶς και διὰ τῶν μεγάλων Οἰκουμενικῶν Συνόδων και ἀποτελεῖ κοινὸν κτῆμα ἔλων ἀνεξαίρετως τῶν ἀληθινῶν χριστιανῶν, ἀποτελεῖ τὸ κεφάλαιον τῆς πίστεως τοῦ Παύλου και ἔλων ἡμῶν, οὔτινες, ὡς ἐν ἀρχῇ εἶπον, εὐλογοῦμεν τὸν Κύριον διὰ τὴν εὐρεσιν τῆς σφζούσης ἡμᾶς πίστεως ταύτης.

Ἄλλ' ἡ θεολογία τοῦ Παύλου δὲν ἐξαντλεῖται εἰς τὸ μέγα και θεμελιῶδες τοῦτο κεφάλαιον τῆς πίστεως περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ Παῦλος ἐθεολόγησε κυριολεκτικῶς περὶ τῆς Ἐκκλησίας και καθώρισεν οὐ μόνον τὴν τυπικὴν και ἐν τῇ ζωῇ ἐμφάνισιν αὐτῆς, τὴν διοικητικὴν δικαιοδοσίαν της και τὸ περιεχόμενον τῆς διακονίας τῆς πίστεώς της, ἀλλὰ και ἀνέπτυξε τὴν σχέσιν τῆς ὁρατῆς ταύτης Ἐκκλησίας και τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐπιδιώξεων της πρὸς τὴν ἐπουράνιον, ἣτις εἶναι ταυτόσημος πρὸς τὴν και ἐπὶ τῆς γῆς ἀκόμη ἐπικράτησιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ και τὴν ἐπουράνιον δόξαν (Ρωμ. η'. 18), ἐν ἣ πάντες οἱ ἀληθῶς και εὐκρινῶς πιστεύσαντες ἐκλάμψουσιν ὡς φωστῆρες.

Εἰς τὴν Καινὴν αὐτὴν Κτίσιν, ἣτις ἀπὸ τοῦδε ἀρχομένη διὰ τοὺς πιστεύοντας, ἐλοκληροῦται εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα, κατεργάζεται και παραμένει ἡ νέα ζωὴ ἐπὶ δημιουργία τῆς καινῆς και ἀνω Ἱερουσαλήμ διὰ πάντας τοὺς ἀληθῶς ἀγαπῶντας τὸν Χριστόν.

Ὡς βλέπομεν ἐκ τῶν ἐλαχίστων και ἀληθῶς ἔλως στοιχειωδῶν τούτων σημείων, τὰ ὅποια διὰ τὴν περίπτωσιν ἐσταχυολογήσαμεν, ὁ Παῦλος κατέχει ὡς θεολόγος τὴν σπουδαιότεραν θέσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς βασικῆς θεολογικῆς περὶ Χριστοῦ και τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίας του, δοὺς ἀφορμὴν και βάση και ἀφετηρίαν εἰς τοὺς μετέπειτα τῆς Ἐκκλησίας θεολόγους, πρὸς περαιτέρω αὐτῆς ἀνάπτυξιν.

Τέλος γ) Παῦλος ὁ μυστικὸς τῆς ἀγάπης

Και ἐκ τῶν ἤδη λεχθέντων ἱκανῶς διαφαίνεται ἡ μυστικιστικὴ τοῦ Παύλου διάθεσις και τάσις. Ἄξια ὅμως ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως εἶναι ἡ πρὸς Κολοσσαεῖς ὁμολογία τοῦ Παύλου, ἐν τῇ ὅποια περιέχει σαφεστέραν εἰκόνα τοῦ μυστικοῦ του κόσμου και τοῦ ἀληθῶς μοναδικοῦ μετὰ τῆς ζωῆς συνδέσμου, τῆς ἀγάπης: «Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ἡλίκον ἀγῶνα ἔχω περὶ ὑμῶν..... και ἔσοι οὐχ ἐωράκασιν τὸ πρόσωπόν μου ἐν σαρκί, ἵνα παρακληθῶσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν, συμβιβασθέντων ἐν ἀγάπῃ και εἰς πάντα πλοῦτον τῆς πληροφορίας τῆς συνέσεως, εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ και πατρὸς και τοῦ Χριστοῦ,

ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι» (Κολοσ. β'. 1—3).

Ἡ ἀπαρχὴ τῆς μουσικῆς διεισδύσεως τοῦ Παύλου εἰς τὰ μυστήρια τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἀσφαλῶς ἡ στιγμή τῆς θαυμαστῆς ἐπιστροφῆς τῆς Δαμασκοῦ. Ἡ ὄξεϊα ἀντίθεσις τῆς στιγμῆς τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ νεαροῦ Σαύλου, ὅστις ἀναχωρῶν ἐξ Ἱεροσολύμων «ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόβου» (Πραξ. θ'. 1) καὶ διώκων ἀπηγῶς, ἕως εἰς τὰ ἔξω τῆς πόλεως (Πραξ. κατ'. 11), τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας, εἶδεν εἰς τὸν δρόμον τῆς Δαμασκοῦ τὸ περιαστράφαν αὐτὸν φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ (Πραξ. θ'. 3) «ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου περιλάμψαν αὐτὸν» (Πραξ. κατ'. 14) ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν τῆς διεισδύσεως αὐτοῦ εἰς τὴν ἀχανῆ χώραν καὶ ἀτμόσφαιραν τῆς ἀγάπης τῆς ἐν Χριστῷ, ἡ ὁποία ὑπῆρξε τὸ πραγματικὸν καὶ ἀληθινὸν βίωμά του μέχρι τῆς στιγμῆς τοῦ μαρτυρίου του, τὸ ὁποῖον ἦτο ἡ τελευταία ἐνσυνείδητος συνέπεια, τὴν ὁποίαν ἔσυρε μετὰ τὴν μύησίν του εἰς τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Τὸ φῶς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐπιμόνως μνημονεύει εἰς τοὺς λόγους του καὶ τὸ περιγράφει ὁ ἴδιος λέγων «οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκαεσσάρων, (εἶτε ἐν σώματι, εἶτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα, ὁ Θεὸς οἶδεν) ἀρπαγέντα τὸν τοιοῦτον ἕως τρίτου οὐρανοῦ· καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον... ὅτι ἠρπάγη εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι» (Β'. Κορινθ. ιβ'. 1—5), καὶ τὰ ὁποῖα ῥήματα τὸν ἐπέτασσον νὰ σταθῇ «ἐπὶ τοὺς πόδας του», διότι ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς προεχειρίσθη εἰς ὑπῆρέτην καὶ μάρτυρα καὶ ἀπόστολον τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐθνῶν, τοῦ «ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, τοῦ ἐπιστρέψαι ἀπὸ σκοτόους εἰς φῶς».. καὶ «λαβεῖν αὐτοὺς ἀφῆσιν ἁμαρτιῶν καὶ κληρον ἐν τοῖς ἡγιασμένοις, πίστει τῇ εἰς Αὐτὸν» (Πραξ. κατ'. 14—18), εἶναι ἡ ἀπαρχὴ τῆς νέας ζωῆς του.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης, καὶ τοῦτο ἦτο κατ' ἄνθρωπον ἡ ἀποκάλυψις του, ὀρμηθεὶς ἀπὸ τῆς χώρας τοῦ μίσους καὶ τῆς κακίας εἰσηλθε πλησίον καὶ ὀλοκληρωτικὸς εἰς τὸν κόσμον τῆς ἀγάπης, ἠδιστα δαπανώμενος καὶ ἐκδανώμενος ὑπὲρ τῶν ψυχῶν τῶν ἄλλων (Β'. Κορινθ. ιβ'. 15) καὶ τοῖς «πᾶσι τὰ πάντα γινόμενος, εἶνα πάντως τινὰς σώσῃ», (Α'. Κορινθ. θ'. 22).

Ἐκτοτε διαρκῆς ἀγὼν καὶ μέριμνα διὰ νὰ πείσῃ τοὺς νέους ὀπαδοὺς τῆς χάριτος περὶ τῆς ἀγάπης τῆς ἐν Χριστῷ καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐν ἐλευθερίᾳ ἐξυπηρετήσεως ἀλλήλων διὰ τῆς ἀγάπης (Γαλ. ε'. 13). Διὰ ταύτης καὶ μόνης καθίστανται οὗτοι υἱοὶ τοῦ Θεοῦ ἐν ἀγάπῃ (Ἐφεσ. α'. 5), διότι αὐτοὺς ἀποτελεῖ «τὸν σύνδεσμον τῆς τελειότητος» (Κολοσσ. γ'. 14). Μόνον ἐν ταύτῃ ἀληθεύοντες δυνάμεθα νὰ αὐξήσωμεν ἐν πᾶσιν ἔχοντες ὡς κεφαλὴν τὸν Χριστὸν (Ἐφεσ. δ'. 15) καὶ «κατανοοῦντες ἀλλήλους εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης καὶ καλῶν ἔργων» (Ἐβρ. ι'. 24). Τονίζει δ' ὁ Παῦλος ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν» (Ρωμ. ε'. 5) καὶ ὅτι αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐν μυστηρίῳ ἀποκε-

κρυμμένην, ἣν ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν (Α΄ Κορινθ. α΄, 6—10). Αὐτὴ ἡ ἀγάπη εἶναι ἐκείνη, ἣτις οἰκοδομεῖ, διότι «εἰ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἔγνωσται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ» (Α΄ Κορινθ. η΄, 2, 3).

Ἡ τοιαύτη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς συνίσταται εἰς τὸ ὅτι «ἔτι ἀμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε» (Ρωμ. ε΄. 9). Βεβαιοῖ δὲ ὁ Παῦλος ὅτι «τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν» (Ρωμ. η΄ 28) καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἀληθείᾳ ἐξάρσει ἀναφωνεῖ «τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλιψίς, ἢ στεναχωρία, ἢ διωγμός, ἢ λιμός, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα;» (καθὼς γέγραπται «ὅτι ἕνεκα σοῦ θανατούμεθα θλην τὴν ἡμέραν, ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς»), ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς. Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαί, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστώτα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὑψωμα οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν» (Ρωμ. η΄. 35—39).

Αὐτὴ ἡ ἀγάπη ἐν τῇ ἐπιγείῳ αὐτῆς ἐκδηλώσει οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ ὑψίστη πρὸς ἀλλήλους ὀφειλή, δι' ἃ ἔλεγε πρὸς τοὺς Ρωμαίους «μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους, ὃ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκε» διότι «πλήρωμα νόμου ἡ ἀγάπη» (Ρωμ. ιγ΄. 8—10), Τέλος ἀπὸ τὸ ὕψος καὶ βάθος τῆς χριστιανικῆς ταύτης κεφαλαϊώδους ἐντολῆς, ἣτις ὡς ἐλέχθη ἦτο τὸ ἀποκλειστικὸν δῶμα του, ἐνεπνεύσθη καὶ ἐτόνισε τὸν ὑπέροχον ὕμνον τῆς ἀγάπης, ὅστις ἀποτελεῖ τὸ ὠραιότερον καὶ ὑψηλότερον ὄντως σημεῖον τῆς διδασκαλίας του καὶ τῆς μυστικοπαθοῦς αὐτοῦ ἐξάρσεως, ἣτις ἀνυψοῦται εἰς ὕψη δυσανάβατα, ἀκριβῶς διότι προσγειοῦται ἐναντι τῶν συνανθρώπων του εἰς βάθη δυσθεώρητα. Ὁ ὑπέροχος οὗτος ὕμνος ὃ περιεχόμενος εἰς τὸ 13ον κεφάλαιον τῆς α΄. πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς εἶναι ἡ ἐκδήλωσις τῆς μεταρσιώσεως εἰς τὸ ὑπέρτατον ὄριον τῆς ψυχικῆς ἀνατάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἐν τούτοις εἶναι προσκεκολλημένος καὶ ταλαίπωρος αἰχμάλωτος τῆς σωματικῆς ζωῆς ἐν τῷ προσκαίρῳ τούτῳ κόσμῳ. Ἴδου δ' ἀληθῶς οἱ ὑπέροχοι στίχοι του: «Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον, καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμί. Καὶ ἐὰν φωνάζω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καυθῆσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται, ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγκαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει· εἴτε δὲ προφητεῖαι, καταργηθήσονται· εἴτε γλώσσαι, παύσονται· εἴτε γνῶσις, καταργηθήσεται· ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν, ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέ-

λειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. Ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην. Ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα, μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη» (Α΄ Κορινθ. ιγ'. 1—13).

Ὅπως περιτὸν θὰ ἦτο νὰ προσθέσω καὶ ἄλλο τι στοιχεῖον διὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Παύλου καὶ διὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ κόπου του. Εἰς τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ ἰσχυροῦ ἡγήτου καὶ ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρός, τοῦ ὑπερόχου θεολόγου καὶ τοῦ ἀφθάστου μυστικοῦ τῆς ἀγάπης, βλέπομεν τὸν Παῦλον ζωντανὸν ἐν μέσῳ ἡμῶν καὶ τὸν ἀκούομεν καλοῦντα πάντας ἡμᾶς νὰ περιπατήσωμεν, ὡς ἐκεῖνος, εὐσχημόνως καὶ ἀξιοπρεπῶς, τὸν Χριστὸν ζῶντες, τὸν Χριστὸν ὡς ἐκεῖνος διώκοντες καὶ Αὐτῷ δουλεύοντες καὶ τὴν ἀγάπην Του ἀναπνέοντες, ἵνα ὦμεν μετ' Αὐτοῦ ἠνωμένοι.

Πιστεύω, ἀγαπητοὶ φίλοι, ὅτι πάντες ἡμεῖς, ἰδίᾳ οἱ ἐκπρόσωποι ὄλων τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, οἵτινες συνήχθημεν ἀπὸ περάτων τῆς οἰκουμένης, ἵνα ἑορτάσωμεν τὸν μέγαν Ἀπόστολον, περὶ τὸ τέλος τοῦ ἑορτασμοῦ εὐρισκόμενοι, διὰ τούτου, διὰ τῶν ἀπὸ τούτου ἐντυπώσεών μας, διὰ τῶν λόγων μας, διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀναστροφῆς καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους μετὰ τοῦ Παύλου ἐπικοινωνίας μας θαυμάσια καὶ δλοζώντανα ἀντελήφθημεν αὐτὸν περιοδεύοντα μαζί μας καὶ ἠσθάνθημεν τὴν μεγάλην του πνοὴν ἐν ἡμῖν κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτάς, ὡς ἀρχόμενος τοῦ λόγου μου εἶπον, ἐνσυνειδητότερον καὶ ἐντονώτερον ἢ οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι. ἠσθάνθημεν τὸν Παῦλον μαζί μας καὶ δοξάζοντες τὸν Θεόν, τὸν ὁποῖον μᾶς ἀπεκάλυψε, κατανοῶμεν θαυμάσια τὰς πρὸς ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους ὑποχρεώσεις καὶ τὰς ἀπέναντι τῶν ἐπαγγελιῶν του εὐθύνας μας.

Σήμερον ἰδίᾳ, ὅτε εὐρισκόμεθα ἀφ' ἐνός μὲν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σκληροῦ ἀγῶνος, ὁ ὁποῖος διεξάγεται διὰ τὴν πλήρη ἐκμηδένισιν καὶ ἐξαφάνισιν τῆς χριστιανικῆς μας ἰδεολογίας, ἀλλὰ καὶ ὅτε, ὡς αὐτὴ ἡ παρουσία ἡμῶν φανεροῖ, ἐκ περάτων τῆς Οἰκουμένης καὶ τῶν διαιρέσεων ἡμῶν συναθροισθέντες ἐνταῦθα, διαδηλοῦμεν ἐν οἰκουμηνικῇ πνεύματι τὴν ἐμμογήν μας ἐν τῇ πίστει τῆς ἀνάγκης τῆς συγκεντρώσεως ὄλων μας τῶν δυνάμεων ἐπὶ δημιουργίᾳ καὶ ἀνασυντάξει τοῦ ἔγκου ἐκεῖνου, ὅστις νικηφόρος καὶ ἀποτελεσματικῶς θὰ ἀντιταχθῇ κατὰ τοῦ ἐπαπειλοῦντος τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἐχθροῦ. Σήμερον ὅτε, ὡς ἡ δεκαπενθήμερος αὕτη πρὸς ἀλλήλους ἀναστροφή κατέδειξεν, πάντες τὸν αὐτὸν κοινὸν δρόμον τηροῦμεν καὶ πάντες ἀνευ ἐξαιρέσεως, παρὰ τὰς διαιρέσεις μας, πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀποβλέπομεν, πρὸς τὴν προπαρασκευὴν δηλ. τῆς μεγάλης ἡμέρας, καθ' ἣν πάντες, ἀνευ ἐξαιρέσεως, θὰ ἀποτελέσωμεν ἐνσυνειδήτως τὸ μυστικὸν σῶμα, οὔτινος κεφαλὴ καὶ ἀκρογωνιαίος

λίθος εἶναι ὁ Χριστός, πρέπειον εἶναι, χωριζόμενοι ἀπ' ἀλλήλων καὶ εἰς τὰ ἴδια ἐπανακάμπτοντες, ν' ἀποκομίσωμεν ἀπὸ τοῦ ἑορτασμοῦ νέας δυνάμεις καὶ νέον θάρρος καὶ νέαν ἀποφασιστικότητα καὶ νέας ἐμπνεύσεις ἕκαστος δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τοὺς ἀδελφούς του, «τοὺς ἐγγύς καὶ τοὺς μακράν», διὰ νὰ δυναθῶμεν νὰ σταθῶμεν καλῶς ὡς πρὸς τὰς ὑποθήκας τοῦ Παύλου καὶ καταστήσωμεν αὐτὰς ἀντικείμενον συνεχοῦς φιλοτίμου σκέψεως, εἰς τρόπον ὥστε προπαρασκευάζοντες πρεπόντως τὰ πράγματα, νὰ κατορθώσωμεν ὅπως οἱ ἀπόγονοι ἡμῶν ἑορτάσουν εἰς τοὺς αὐτοὺς τούτους τόπους τὴν ἀναμνηστικὴν δισχιλιετηρίδα τοῦ ἀπὸ τούτων κηρύγματος τοῦ Παύλου κατὰ τρόπον ἐκδηλωτικόν, ὅχι ἀπλῶς ὡς ἡμεῖς καλῶν διαθέσεων, ἀλλ' ἀποφασιστικῶν πράξεων, δεικνύοντες εἰς τὸν Ἀπόστολον καταφατικῶς, ὅτι ὁ λόγος του ἠκούσθη καὶ ἡ ἐντολὴ του ἐτηρήθη καὶ ἡ ἀνησυχία του ἔπαυσεν ὑφισταμένη καὶ ὅτι ἀληθῶς, ὡς ἐπίστευεν ἐκεῖνος, «ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά» (Α'. Κορινθ. ε'. 17).

Ἄς χωρισθῶμεν ἀπ' ἀλλήλων καί, παραπλεύρως πρὸς τὰς ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας ἀποκομίζομεν, ἄς ἀφήσωμεν νὰ ἤχη εἰς τὰ ὦτα μας ἐνοχλητικῶς τὸ παράπονον τοῦ Παύλου «Μεμέρισται ὁ Χριστός;» (Α'. Κορινθ. α'. 13), ἐντονος ἢ πρὸς ἡμᾶς παράκλησις του «ἵνα τὸ αὐτὸ λέγωμεν πάντες, ὄντες κατηγορησμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῖ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ» (Α'. Κορινθ. α'. 10), ἵνα «κατέχωμεν τὴν ὁμολογίαν ἀκλινῆ καὶ κατανοῶμεν ἀλλήλους εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης καὶ καλῶν ἔργων» (Ἐβρ. ι'. 23) καὶ τοῦτο, «ἵνα πλεονάσασα ἡ χάρις διὰ τῶν πλειόνων ἢ εὐχαριστία περισσεύσῃ εἰς δόξαν Θεοῦ». (Β'. Κορινθ. δ'. 15). Πάντες ἡμεῖς συνεχόμενοι τῇ ἀγάπῃ τοῦ Χριστοῦ (Β'. Κορινθ. ε'. 14) εἴμεθα ὑπόχρεοι «ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδένα ἄλλον εἰδέναι κατὰ σάρκα εἰ μὴ Χριστόν», καὶ οὕτω καὶ μόνον νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι δι' ἡμᾶς καὶ δι' ἡμῶν, τοῦλάχιστον διὰ τὴν ἐπερχομένην γενεάν, ἐδημιουργήθη ἤδη ἡ «καινὴ κτίσις» καὶ ὅτι «τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε καὶ ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά». (Β'. Κορινθ. ε'. 18).